

Vaeküla lahing 1918. a. detsembris

Nõmmiste ja Aarla küla vallutamise peale allus dessantsalk operatiivselt 3. Tartu polgu komandörile. Saima teadmalt ülesande järgmiseks päevaks. Käsk oli lihtne, suusõnaline ja järgmine: 3. Tartu polgu 1. pataljoni astub Polli mõisa sel ja sel kellajaal, et vabastada õhtuks Rägavere mõis, dessantsalk astub välja (kellaaeg ja külad), et vallutada Vaeküla pooljaam ja Vaeküla mõis. Et ringimõõnemisega mitte aega viita, läheb salk terves koosseisus mööda raudteeliini. See käsk oli nii kindel, et mööda raudteeliini liikudes tuli ka kogu laskemoon, kuulipildujad jne, kaasa võtta. Kõike seda veeti küüdmeele regedel.

Aegsasti enne salga teeleminekut läks välja eelluure, kes pidi Rakla küla lähedal kaheks jagunema: üks osa läheb läbi nimetatud küla, teine — mööda raudteeliini ettepoole.

Raudteelt läheb Rakla küla tee, mida kaardil ei leidunud. Kui me sellele teele jõuame, oli seal rohkesti varskaid jälgi näha. Meie luure pidi küll selles suunas minema, kuid nemad ei võlnud nii palju jälgi jätta. Et aga meie luure pidi sealpool ees olema ja midagi kahtlast ei olnud kuulda, läksime rutates eesmärgi poole. Liikusime julgelt, sest teadsime, et üks meie rood oli jäetud reservi ja see pidi vaid poole tunni tee meist taga olema.

Jäi veel umbes verst maad Võhma külast tuleva maanteele, kui kuulsiime püssipauke. Võts arvata, et meie luure puutus kokku vaenlase luure võel eelpostiga.

Lisasime sammu, salga kannul ka küüdimehed (peale laskemoona olid küüdiregedel ka terve salga kraamikotid, mida madrus häbiks, võib-olla ka rängaks pidas pibal kanda).

Kui teekäänuni oli jäänud veel natuke maad, tormas selle tagant välja valgete soomusrong, jäi meist monikümmeend sammu eemal silmapilguks seisma ja kadus nägema kiiresti. Kokkupüütumine tuli mõlemale poolele ootamatult ja see puistas meie salga silmapilkselt metsa. Küüdimeele hobusedki said vist hädahüüst aru ja peitsid pead tihnikusse Raudtee Nõmmiste

sillast kuni nimetatud Võhma maanteele oli kõrge. Kooramad, mis olid halvasti kinni seotud, isearanis meremeeste kraamikottide kooramad, lagunesid raudteelt alla pöörates Viimaste ärakoristamiseks saime mahti alles järgmisel päeval.

Soomusrong taganes kuni Vaeküla pooljaamani ja hakkas seal metsa pihta, kust salk ei olnud veel välja jõudnud, tuld andma. Algas lahing liinil. Soomusrongi ilmumine tegi seda, et roodud ei jagunenud vastavalt ülesannete raskusele. Ja lahinguolukorras muutus võimaluks jaotust ühtlustada, väikeselki väeosa kõrvalle nihutada. Kahest roodust jäi poolteist roodu paremale (põhja) poole raudteed ning tungis raudteejaama suunas edasi. Ja ainult pool roodu oli teisel pool teed. See lõi kardetava olukorra. Meie jõud oleksid pidanud olema jaotatud ümberpööratud vahekorras, seda enam, et 3. polk pidas lahingut Polli karjamõisa lähedal, see lähendab meie pahema tiiva taga. Veelgi enam, valged olid Mõedaku külas, kus nad võisid meie kergesti selja taha tungida.

Reservrood jõudis kohale, läks terves koosseisus paremal tiival oleva Mõedaku küla peale ja päästis olukorra sellega, et lõi valged külast ühe hoobiga välja. Saima edasi jõudnud 3. polgu pataljoni sideme ja sellega oli meie edu kindlustatud. Vaenlane oli Mägiste liinilt välja löödud ja põgenes.

Paremal tiival oli lugu hoopis teistsugune. Edasitungimine läks edukalt kuni läänepoolse metsaservani raudtee ääres. Soomusrong pidas kogu aja meie paremat tiiba suurtekiitule all. Tuli läks veelgi ägedamaks, kui parem tiib eespool nimetatud metsaservalt legendikule jõudis. Edasiliikumine jäi seisma. See sai saatuslikuks: seismajäämisega nõrgeneb usk enda üleolekuse, signib argus. Nii on see peaaegu alati säärastes olukordades.

Nähes, et pealetung jäi seisma, suurendasid valged suurtekiitule. See mõjus veelgi rohkem. Samal ajal kostsid paremalt poolt mõned üksikud püssipaugud... Algas taganemine. Ja taganeti kuni... Kabala küalani.

Parema tiiva lahkumisega lahinguväljalt koondas valgete soomusrong oma tule meie pahemale tiivale. Sellest meie kahju ei saanud: suurtekiituli oli kardetav ainult seni, kuni

V. Pussi mälestustest*

olime Mägiste küla ümbruse mäekinkudel, kui me aga sealt alla tulime, mürsud meid ei tabanud. Ka soomusrongi kuulipildujate tuli, millega meid Mägiste poolt alla Vaeküla mõisa legendikule tulles üle külvati, kaotas varsti oma tähtsuse. Soomusrong seisis Raudlepa küla lähedal, kus raudtee on mäe sisse kaevatud ja mägi varjas meid.

Paar tundi enne päikese loojaminekut olid Vaeküla mõis ja raudteejaam valgetest puhutatud. Varsti lehvis mõisa kõrgema maja katusele punane lipp. See oli ka Tartu polgu komandörile sm. Lillakale märgiks dessantsalga asukohast.

Et vaenlase soomusrong ei saaks Raudlepa küla taga oleva mäe vahelt öösej nii hõlpsasti lagedale tulla, võtsime õhtul kaunistuse hulga raudteerööpaid lahti ja koristasime eemale.

Järgmisel päeval tuli meie taganenud väeosa Kabalast võitnud allüksuse juurde Vaeküla mõisa, kus oli ühepäevane puhkus. Pärast puhkust liikus dessantsalk läbi Rakvere linna (see oli juba vabastatud) Rakvere—Häljala maanteed mööda ülesandega võtta Selja jõe ja maantee ristumise kohal oma alla kaks talumaja ja Kloodi mõis... Edasi läksime läbi Ulja mõisa, siis seisime ühepäeva Kadrina kiriku lähedal Undla mõislas. Osa salgast asus Ojaveski külas. Kuni Ulja mõisani läks kõik rahulikult. Uljast edasi minnes võtsid valged meid Kadrina kiriku lähedal vastu suurtekiitulega. Kadrina kiriku juures asus siis juba 2. Viljandi polgu koondpataljoni allüksus.

*) V. Puss oli 1918 a. madruste dessantsalga komandor, kellena võttis osa Eesti vabastamisest.